

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

CONCEPT AND LEGAL NATURE OF CORPORATE RESPONSIBILITY

Пальчук П.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державний торговельно-економічний університет

Актуальність аналізу питань пов'язаних із корпоративною відповідальністю обумовлено подальшим впровадженням європейських стандартів у корпоративне управління та змінами чинного законодавства, які унормовують порядок створення та функціонування корпорацій.

Багатоаспектність корпоративних відносин передбачає визначення основного ядра, навколо якого формуються норми даного правового інституту. Зокрема вбачається що відповідне ядро, яке притягує всі інші правові норми, є відповідні положення Цивільного кодексу України, в тому числі і в частині визначення основних засад юридичної відповідальності у корпоративних відносинах.

Насамперед, норми корпоративного права, в переважній більшості, мають регулятивний характер. Проте крім норм регулятивного характеру норми об'єктивного корпоративного права мають і охоронний характер. Зокрема на сучасному етапі правового регулювання корпоративних відносин необхідно визначити, що юридична відповідальність у корпоративних відносинах може мати як публічно-правову так і приватноправову природу.

Обґрунтовується, що потрібно розмежовувати поняття «корпоративна відповідальність» та «юридична відповідальність у корпоративному праві». Юридична відповідальність у корпоративному праві може передбачати застосування до порушника норм об'єктивного права заходів кримінального, адміністративного, дисциплінарного та майнового (цивільно-правового) характеру. Категорія «корпоративна відповідальність» має охоплювати відповідальність виключно приватно-правового характеру та передбачати застосування санкцій, які передбачені Цивільним кодексом України та іншими актами цивільного законодавства крізь призму захисту прав та законних інтересів учасників корпоративних відносин.

До таких санкцій в першу чергу слід віднести відшкодування збитків, які заподіяні учасникам корпоративних відносин в разі порушення їх прав та охоронюваних законом інтересів. Проте поряд з відшкодуванням збитків до порушника норм об'єктивного корпоративного права можливо застосування інших санкцій, які передбачені актами законодавства та локальними нормативно-правовими актами. Отже корпоративна відповідальність має розглядатися як різновид цивільно-правової відповідальності.

При цьому, санкції адміністративного та кримінального характеру можуть застосовуватися до суб'єктів корпоративних відносин поряд із заходами корпоративної відповідальності.

Особливості реалізації заходів юридичної відповідальності в корпоративному праві в певній мірі залежать від виду корпорації, особливостей здійснення заходів корпоративного управління щодо певної корпорації.

Ключові слова: корпорація, учасник корпоративних відносин, юридична відповідальність, корпоративна відповідальність, відповідальність у корпоративному праві.

The actuality of topics analysis related to corporate responsibility is determined by the further implementation of European standards into corporate governance and changes in the current legislation, which regulate the procedure for the creation and functioning of corporations. The multidimensionality of corporate relations involves the definition of the main core around which the norms of this legal institution are formed. In particular, it's seen that the corresponding core, which attracts all other legal norms, include the relevant provisions of the Civil Code of Ukraine, especially in the part that define the basic principles of legal responsibility in corporate relations.

First of all, the norms of corporate law have a regulatory nature in the vast majority. However, in addition to the norms of a regulatory nature, the norms of objective corporate law also have a protective nature. In particular, it is necessary to determine that legal responsibility in corporate relations can have both a public-law and a private-law nature at the current stage of corporate relations' legal regulation.

The concepts of "corporate responsibility" and "legal responsibility in corporate law" can be distinguished between each other. Legal responsibility in corporate law may involve the application of criminal, administrative, disciplinary and pecuniary (civil-law) measures to the perpetrator of objective law norms. The "corporate responsibility" category should cover responsibility of a private law nature exclusively and provide the application of sanctions described by the Civil Code of Ukraine and other acts of civil legislation dealt with rights protecting and interests legitimating of corporate relations participants.

Such sanctions should primarily include compensation for damages caused to corporate relations participants in case of their rights and interests violation that protected by law. However, it is possible to apply other sanctions, which are provided by legislative acts and local regulatory legal acts together with compensation for damages made by perpetrator of objective corporate law norms. Therefore, corporate responsibility should be considered as a type of civil responsibility.

At the same time, administrative and criminal sanctions may be applied to entities of corporate relations along with measures of corporate responsibility.

The specifics of legal responsibility measures implementation in corporate law depend to a certain extent on the type of corporation, the specifics of the implementation of measures of corporate governance in relation to a certain corporation.

Key words: corporation, participant in corporate relations, legal responsibility, corporate responsibility, responsibility in corporate law.

Актуальність обраної теми обумовлена розвитком корпоративних відносин та подальшим ствердженням європейських стандартів в праві України, а також змінами в чинному законодавстві. Також слід акцентувати увагу, що у 2023 році корпоративне законодавство зазнало суттєвих змін. Набули чинності положення Закону України «Про акціонерні товариства» від 22.07.2022 [1] та внесено зміни до Цивільного кодексу України [2] та Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [3], що мало наслідком зміну базових положень корпоративного права як і в цілому, так і щодо корпорацій окремого виду.

Правове регулювання корпоративних відносин має метою унормувати взаємовідносини за участю широкого

кола суб'єктів, в першу чергу власників корпоративних прав та корпорації, посадових осіб корпорації. Але наведений перелік учасників корпоративних відносин не є вичерпним, він може варіюватися в залежності від виду корпорації та інших критеріїв, наприклад сфери діяльності корпорації (біржова або страхова діяльність).

На сьогодні чинне корпоративне право дозволяє в повній мірі забезпечувати належне управління корпораціями, в тому числі власниками корпоративних прав, а також іншими суб'єктами корпоративного управління. Зокрема маємо вказати, що корпоративне право має регулятивний характер, оскільки унормовує відносини суб'єктів корпоративного права, перелік яких може бути досить широким, зокрема охоплювати не тільки безпо-

середніх суб'єктів, які забезпечують корпоративне управління, а і осіб які вступають у відносини з корпораціями як учасники товарообігу та інших правовідносин.

При цьому висхідним положення належного врегулювання корпоративних відносин є прозорість корпоративного управління корпорацією як гарантія реалізації прав та законних інтересів суб'єктів корпоративних відносин, недопустимість зловживання правами учасників корпоративних відносин [4, с. 276–277]. Але поряд із регулятивними відносинами у корпоративному праві не менше значення мають охоронні відносини. Охорона та захист прав учасників корпоративних відносин є необхідною складовою корпоративних правовідносин.

В разі порушення прав учасників корпоративних відносин особа, яка вчинила правопорушення в межах корпоративних відносин має притягуватися до корпоративної відповідальності. При цьому, категорія корпоративна відповідальність не є чітко визначеною в праві України, хоча дане питання були предметом уваги багатьох науковців, але існує розбіжність поглядів щодо правової природи корпоративної відповідальності [5, с. 49; 6, с. 392].

Зокрема вбачається за необхідне здійснення аналізу співвідношення понять «відповідальність у корпоративному праві» та «корпоративна відповідальність», визначення правової природи корпоративної відповідальності, її інституційної приналежності, оскільки застосування даних понять в науковій літературі є досить різним.

Зокрема, це обумовлюється тим, що власне корпоративне право як система правових норм крізь призму галузевої приналежності визначається науковцями по різному. Зокрема І.В. Спасибо-Фатєєва визначаючи природу корпоративних відносин вказує, що необхідно визначити ядро корпоративних відносин. Але в цьому питанні, вказує науковець, наявні дві базові позиції, а саме що це можуть бути або цивільно-правові відносини або господарсько-правові відносини. Але поряд з цим корпоративні відносини передбачають взаємоузгодження як норм приватного так і публічного права [7, с. 89, 93].

Враховуючи необхідність визначення базового законодавчого акту, який формує відповідну правову основу то слід вказати, що таким актом на сьогодні є Цивільний кодекс України. Насамперед слід акцентувати увагу, що з 01.01.2023 р. Цивільний кодекс України доповнено ст. 96¹, частина 1 якої вказує що права учасників юридичних осіб (корпоративні права) – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Також з метою визначення правової природи корпоративних відносин констатуємо, що законодавець закріплює основні права учасників (засновників, акціонерів, пайовиків) юридичної особи саме в Цивільному кодексі України. При цьому законодавцем закріплюється висхідне положення, що корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи.

Власне враховуючи положення чинного законодавства слід стверджувати, що корпоративні відносини є цивільно-правовими, але мають свою специфіку правового регулювання, оскільки їх не можна віднести в цілому до речових або зобов'язальних правовідносин. Але поряд з цим корпоративні відносини як різновид цивільно-правових відносин передбачають застосування у процесі реалізації корпоративних прав та обов'язків учасниками корпоративних відносин норм не тільки приватного, а й публічного права. Слід виходити з того, що на сучасному етапі розвитку суспільних відносин корпоративні правовідносини надзвичайно ускладнилися, стали багатаспектними, тому цілком доцільно можна визначити корпоративне право як складний правовий інститут, що

формується нормами як публічного так і приватного права, але ядром якого є норми, які на сьогодні знайшли своє закріплення в Цивільному кодексі України. Власне слід вказати, що корпоративне право має цивільно-правову природу, а ступінь застосування норм інших галузей права може варіюватися в залежності від виду корпорації та інших чинників, визначених законодавцем, особливостями корпоративного управління в межах певної корпорації або сферою діяльності корпорації. Наприклад, для створення юридичної особи є необхідною її державна реєстрація, але відповідний правовий інститут є інститутом саме публічного права.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільних відносин корпоративні правовідносини надзвичайно ускладнилися, тому цілком доцільно можна визначити корпоративне право як правовий інститут, що формується правовими нормами, які в свою чергу можуть мати різну галузеву приналежність, але основою відповідного правового утворення є норми цивільного права, а центральним законодавчим актом є Цивільний кодекс України. Зокрема даний підхід цілком можливо застосувати при аналізі практики врегулювання спорів у корпоративних правовідносинах, зокрема в частині застосування положень чинного законодавства Верховним Судом при розгляді ним корпоративних спорів [8].

Аналізуючи сутність корпоративної відповідальності як різновиду юридичної відповідальності слід визначити, що юридична відповідальність є міжгалузевим, комплексним, особливим інститутом права, що проникає у всі галузі та підгалузі права. При цьому, правопорушення норм однієї галузі права можуть тягнути за собою відповідальність, передбачену іншими галузями права [9, с. 8–9]. Корпоративна відповідальність має ті ж самі ознаки, що і юридична відповідальність, а саме забезпеченість державним примусом, понесення правопорушником несприятливих наслідків майнового або немайнового характеру, наявність вини, яка у корпоративних відносинах презюмується [10, с. 61].

Аналізуючи питання правової природи юридичної відповідальності у корпоративних правовідносинах, слід визначити яка є правова природа відповідальності в корпоративному праві. Так, за порушення вимог чинного законодавства, в тому числі у сфері корпоративних відносин, правопорушник може нести кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність. В залежності від фактичних обставин правопорушення порушник може притягуватися до одного або кількох видів відповідальності. Визначаючи сутність юридичної відповідальності у корпоративному праві слід виходити з того, що до відповідальності можуть притягуються учасники корпоративних відносин в разі порушення прав власників корпоративних прав або корпорацій, інших учасників корпоративних відносин, а також вимог публічного права. При цьому, в залежності від фактичних обставин справи можуть порушуватися права та законні інтереси не тільки корпорацій та власників корпоративних прав, а й інших учасників корпоративних відносин. Правопорушення, що виходять за межі корпоративних відносин мають розглядатися поза корпоративною відповідальністю.

Визначаючи правову природу корпоративної відповідальності насамперед слід вказати, що метою створення корпорацій або набуття корпоративних прав вже існуючої корпорації є отримання прибутку власниками корпоративних прав. Отже майновий характер як мета створення та подальшої діяльності корпорації має бути першочерговим та відповідно порушення корпоративних прав учасників (засновників, акціонерів, пайовиків) юридичної особи, іншого учасника корпоративних відносин передбачає поновлення майнових прав суб'єкта корпоративного права. Таким чином слід констатувати, що така відповідальність має компенсаційний, отже цивільно-пра-

вовий характер, хоча має особливості правозастосування, особливий характер в межах цивільно-правових відносин [11, с. 62–63].

Але слід звернути увагу, що за одне і те саме правопорушення, що тягне за собою корпоративну відповідальність, особа може бути притягнута до відповідальності, передбаченої різними галузями права. Зокрема, А. Прокіпчук досліджуючи питання корпоративної відповідальності визначає, що корпоративна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності, що має свої інституційні ознаки та особливості. Хоча норми про корпоративну відповідальність мають несистемний характер і складаються з сукупності норм, закріплених в різних нормативно-правових актах, вони мають єдиний предмет правового регулювання – корпоративні відносини, що дозволяє визнати корпоративну відповідальність інститутом корпоративного права, а не простою сукупністю правових норм. [12, с. 77, 81].

Не заперечуючи твердження щодо особливого характеру корпоративної відповідальності не можна погодитися із твердженням, що корпоративна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності. Зокрема слід виходити з того, що корпоративна відповідальність має цивільно-правову природу, з урахуванням того що така особливість обмежується питаннями щодо створення та подальшого управління окремим видом юридичних осіб, які в праві України визначаються як корпорації. Але суб'єктами відповідальності в межах корпоративного права можуть бути не тільки корпорації, а інші суб'єкти права, які прямо або опосередковано впливають на діяльність корпорації та можуть нести як публічно-правову так і приватноправову відповідальність.

Зокрема, на думку О.В. Кологойди термін «корпоративна відповідальність» є узагальнюючим для позначення приватноправової відповідальності учасників корпоративних відносин. Науковець вказує, що корпоративна відповідальність не є окремим видом юридичної відповідальності і за суб'єктами складом може бути цивільно-правовою або господарсько-правовою [5, с. 51]. З таким підходом науковця можливо погодитися, але із застереженням, що корпоративна відповідальність має приватноправовий характер, або інакше виключно цивільно-правовий характер. Зокрема такий висновок обумовлюється що поняття корпоративних прав та основні ознаки визначаються саме цивільним законодавством.

Здійснюючи аналіз правопорушень в сфері корпоративних відносин вже зазначалося, що корпоративне правопорушення може мати різну правову природу. Тому правопорушення в сфері корпоративного права необхідно класифікувати за видами юридичної відповідальності. Зокрема адміністративна, дисциплінарна або цивільно-правова відповідальність може застосовуватися щодо учасників корпоративних відносин, які винили діяння за яке передбачена юридична відповідальність певного виду.

Не викликає заперечень, що фактичною підставою корпоративної відповідальності є вчинення корпоративного правопорушення. Корпоративна відповідальність настає за порушення суб'єктивних корпоративних прав інших учасників корпоративних відносин та фідучіарних обов'язків посадових осіб, встановлених нормами корпоративного права, особою, яка перебуває з корпорацією у відносинах корпоративних відносин. При цьому шкода, що виникає в результаті порушення корпоративних обов'язків, пов'язаних з управлінням юридичною особою, може бути заподіяна як іншим учасникам корпоративних відносин, які також перебувають з порушником у відносинах корпоративних відносин, так і третім особам, які в таких відносинах із заподіювачем шкоди не перебувають [12, с. 78].

Відповідне порушення норм корпоративного права може тягнути за собою юридичну відповідальність пев-

ного виду, певної галузевої приналежності. Тому правопорушення в межах корпоративних відносин слід розмежовувати в залежності від сутності такого правопорушення, виду юридичної відповідальності, що регулюється нормами як приватного так і публічного права.

Тому вбачається за доцільне розмежовувати публічно-правову та приватноправову відповідальність у корпоративних відносинах. Зокрема щодо корпорацій, інших суб'єктів корпоративних відносин можуть застосовуватися санкції кримінального та адміністративного характеру, наприклад порушення вимог законодавства в сфері обігу акцій тощо. Але в разі заподіяння шкоди власникові корпоративних прав або іншим учасникам корпоративних відносин на перше місце виходить можливість відшкодування майнової шкоди, оскільки для учасників корпоративних відносин пріоритетом є задоволення особистих прав та охоронюваних законом інтересів, що охоплює приватноправову сферу.

Відшкодування майнової шкоди може розглядатися як універсальний спосіб захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільних, в тому числі корпоративних відносин, що впливає із аналізу положень статей 16 та 22 Цивільного кодексу України [13, с. 32]. Зокрема законодавець в законах, що унормовують корпоративні відносини акцентує увагу на можливість відшкодування заподіяних збитків у разі вчинення корпоративного правопорушення як корпораціями так і іншими суб'єктами корпоративних відносин. Так відшкодування збитків за вчинення правопорушення в корпоративному праві передбачено положеннями статей 92, 96, 97 Цивільного кодексу України, статтями 27, 29, 53, 72, 90, 108 Закону України «Про акціонерні товариства», статтями 40, 44 та 45 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Аналізуючи питання юридичної відповідальності у корпоративному праві маємо вказати про можливість притягнення до публічно-правової відповідальності в цілому як корпорацій так і інші суб'єктів корпоративних відносин. Так поряд із обов'язком щодо відшкодування заподіяної шкоди правопорушник може притягуватися до адміністративної або кримінальної відповідальності. При цьому суб'єктами кримінальної або адміністративної відповідальності можуть бути фізичні особи, які вчинили корпоративний злочин такі і корпорації Зокрема Кримінальний кодекс України закріплює у статтях 96³–96¹¹ положення щодо притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності поряд із відповідальністю її уповноважених осіб [14].

З.О. Кукіна аналізуючи особливості кримінальної відповідальності корпорацій вказує, що під корпоративним злочином розуміють злочин, скоєний або корпорацією (юридичною особою) або фізичними особами як діялі від імені корпорації та в її інтересах. Крім того працедавець несе відповідальність за дії своїх працівників, навіть коли вони здійснили злочин за необережністю [15, с. 297]

Науковець розглядаючи проблематику корпоративної кримінальної відповідальності визначає, що метою санкцій економічного характеру відносно юридичних осіб, як правило зводиться до позбавлення майнової вигоди, отриманої в результаті скоєння злочину, а також попередження вчинення нових злочинів. При цьому на думку науковця, система покарань або інших заходів, що застосовуються до корпоративних утворень в рамках кримінально-правового впливу, повинна включати різні їх види, не обмежуючись тільки штрафними санкціями [16, с. 63].

Таким чином в межах корпоративного права можливо притягнення винних осіб до різного виду від повільності, яка буде різною за своєю правовою природою. Але задовольняючи свої приватні інтереси учасники корпоративних відносин будуть першочергово зацікавлені в відшкодуванні заподіяної шкоди в разі порушення їх прав

при неналежному здійсненні своїх обов'язків суб'єктами корпоративного управління та корпоративних відносин в цілому.

В цілому вважаємо, що потрібно розмежувати поняття «корпоративна відповідальність» та «юридична відповідальність у корпоративному праві». Юридична відповідальність у корпоративному праві може передбачати застосування до порушника норм об'єктивного права заходів кримінального, адміністративного, дисциплінарного та майнового (цивільно-правового) характеру. Категорія «корпоративна відповідальність» має охоплювати санкції виключно приватно-правового характеру та передбачати застосування санкцій, які передбачені Цивільним кодексом України та іншими актами цивільного законодавства крізь призму захисту прав та законних інтересів учасників корпоративних відносин. До таких санкцій в першу чергу слід віднести відшкодування збитків, які заподіяні учас-

никам корпоративних відносин в разі порушення їх прав та охоронюваних законом інтересів. Отже корпоративна відповідальність має розглядатися як різновид цивільно-правової відповідальності.

Застосування санкцій адміністративного та кримінального характеру можуть застосовуватися до суб'єктів корпоративних відносин поряд із заходами корпоративної відповідальності.

Особливості реалізації заходів юридичної відповідальності в корпоративному праві в певній мірі залежать від виду корпорації, особливостей здійснення заходів корпоративного управління щодо певної корпорації. Але цілком обгрунтовано, найбільша увага приділяється акціонерним товариствам та товариствам з обмеженою відповідальністю, тому в більшості випадків питання юридичної відповідальності щодо даного виду корпорацій заслуговують найбільшої уваги фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n575>. (дата звернення 14.07.2023).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення 14.07.2023).
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>. (дата звернення 14.07.2023).
4. Спасибо-Фатєєва І.В. Щодо вдосконалення правового регулювання відповідальності учасників корпоративних правовідносин. *Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвеевські цивілістичні читання*. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп. ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 275–279.
5. Кологойда О.В. Окремі аспекти корпоративної відповідальності осіб, що здійснюють управління акціонерним товариством. *Право і суспільство*. 2016. № 4. С. 47–54.
6. Симонян Ю. Ю. Ознаки та особливості відповідальності за правопорушення у сфері корпоративних відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Випуск 59. С. 387–393.
7. Спасибо-Фатєєва І.В. Правова природа корпоративних відносин. *Вісник господарського судочинства*. 2007. № 5. С. 87–99.
8. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.06.2023 р. у справі № 907/731/19/ Верховний Суд. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111739211?fbclid=IwAR05t7hzEg3yuwOLmiSQ13V8-TL9u_mPtskYOpnFFAD0Uj67pJcvkYXCnu3Y (дата звернення 14.07.2023).
9. Шестопалова Л. Юридична відповідальність у структурі права. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 5–15.
10. Кологойда О. Інститут юридичної відповідальності у корпоративному праві. *Право України*. 2021. № 6. С. 59–77.
11. Жорнокуй Ю.М. Особливості відповідальності сторін за акціонерним договором: зобов'язальна чи корпоративна природа. *Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвеевські цивілістичні читання*. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп. ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 61–63.
12. Прокопюк А. Поняття та ознаки корпоративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 75–82.
13. Примак В.Д. Система санкцій об'єктивного цивільного права. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 28–34.
14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n14>. (дата звернення 14.07.2023).
15. Кукіна З.О. Види кримінальної відповідальності за скоєння корпоративного злочину. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 297–302.
16. Кукіна З.О. Класифікація корпоративних злочинів та покарання за них. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 38. Том 2. С. 60–63.